

*Leszek Korporowicz*¹

Uniwersytet Jagielloński w Krakowie

PRZEMIANY KULTURY NARODOWEJ W ŚWIETLE TEORII DEZINTEGRACJI POZYTYWNEJ KAZIMIERZA DĄBROWSKIEGO

Transformations of the National Culture. Kazimierz Dąbrowski's Theory of Positive Disintegration Perspective.

Summary: Contemporary problems of the cultural disintegration of Europe result from serious disruption of the condition of individual national cultures. They are in serious danger as a result of a social response to the sense of non-subjectivity of communities, which unfortunately will follow the two development-laden directions: on the other hand, these are very diverse forms of nationalism, on the other cosmopolitanism, which means abandoning the interest of the national culture of communities. It is not directed against any other culture or community, it does not imply a sense of superiority and the right of domination. This national culture is reflected in the Polish tradition of humanistic social pedagogy, which shows significant analogies with other types of humanistic studies of culture, in their orientations that do not reduce the subjectivity and dignity of the human person in the content and actions of such kind of studies. An important inspiration for the analysis of such a national culture may be the Kazimierz Dąbrowski's Theory of Positive Disintegration. The theory still has not obtained a sufficient and fully developed application in the area of social sciences, including social pedagogy. This text attempts to be an indication of the creative possibilities of this type of analysis.

Keywords: The Theory of Positive Disintegration, humanistic social pedagogy, national culture, levels of mental growth, cultural sociology, logocreative dynamisms of culture, types of cultural reductionism, cultural personality, Paweł Włodkowiec

¹ Dr hab. Leszek Korporowicz – p.o. kierownika Katedry Kulturoznawstwa Międzynarodowego w Instytucie Studiów Międzykulturowych, Wydział Studiów Międzynarodowych i Politycznych, Uniwersytet Jagielloński w Krakowie. Adres: ul. Gronostajowa 3, 30-387 Kraków; e-mail: leszek.korporowicz@uj.edu.pl.

Wstęp

Rewitalizacja potrzeby ożywienia kultur narodowych w wielu regionach świata ujawnia jednocześnie, jak różne proces ten rodzi postawy i jak różne przyjmuje formy. Niezależnie od przyczyn, jakie powodują, iż stare prognozy globalistów o kulturowej i etnicznej unifikacji współczesnego świata okazują się nietrafione, potrzeby restytucji wspólnot narodowych budzą zainteresowanie nie tylko politologów, socjologów czy ekonomistów. W równej mierze zainteresowanie to widoczne jest na gruncie pedagogiki społecznej. Ukazuje ona, jak proces rewitalizacji kultur narodowych wspiera, stymuluje i rozwija najbardziej złożone formy osobowości społecznej, kultury symbolicznej wspólnot ludzkich oraz uczuć społecznych swoich członków, ale także jak szybko zamykać może ich potencjały rozwojowe, popadając w degradujące formy nacjonalizmu. Co ważne, to właśnie pedagogiczna perspektywa uczestnictwa w kulturze narodowej ukazuje, jak nacjonalizmu nie można mylić z patriotyzmem, który daleki jest od jakichkolwiek form szowinizmu, a więc wynoszenia własnego narodu ponad inne, zamykania na uczenie się wartości innych kultur oraz brak empatii w relacjach międzykulturowych. Patriotyzm jest atrybutem rozwiniętej osobowości, która wykazuje się aktywizacją wyższych uczuć społecznych, zdolnością przekraczania partykularnych uwarunkowań pamięci kulturowej i funkcjonalnych ograniczeń procesu socjalizacji².

Kultura narodowa jest rzeczywistością wspólnot, która od dawna była przedmiotem analiz wielu nauk społecznych i humanistycznych³. Współczesne napięcia, wojny, konflikty i podziały społeczne, jakie przebiegają wśród społeczności międzynarodowej, ale także wewnątrz wielu grup narodowych, czynią coraz bardziej niezbędnymi takie rodzaje nauk, które nie tylko objaśniają i opisują, diagnozują i kategoryzują, ale odnajdują drogi wyjścia, przekroczenia i rozwiązania owych napięć. Pedagogika społeczna zawiera takie możliwości, szczególnie gdy wspierana jest rozwojowo zorientowanymi ujęciami innych nauk. Przykładem, jaki z pewnością daje wiele inspiracji oraz konkretnych propozycji, jest teoria dezintegracji pozytywnej Kazimierza Dąbrowskiego⁴. Przyjmując założenie o wielopoziomowości zarówno struktury osobowości, jak i dynamiki jej zaangażowania w równie wielopoziomowo charakteryzowane formy życia społecznego

² Leon Dyczewski, *Kultura w całościowym planie rozwoju* (Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX 2011). Por. *Kultura jako pamięć. Posttradycyjne znaczenie przeszłości*, red. Elżbieta Hałas (Kraków: Zakład Wydawniczy „NOMOS” 2012), w tym: Leszek Korporowicz, *Tożsamości kulturowe u korzeni*, 177–202.

³ Paweł Ścigaj, *Tożsamość narodowa. Zarys problematyki* (Kraków: Księgarnia Akademicka 2012).

⁴ Leszek Korporowicz, „Uspołecznienie do osobowości. Uwagi o teorii dezintegracji pozytywnej w perspektywie procesów kulturalizacji”, *Kultura i Społeczeństwo* 1 (1988): 86–103 oraz Tadeusz Kobierzycki, *Osoba. Dylematy rozwoju. Studium metakliniczne* (Bydgoszcz: Pomorze 1989).

i kulturowego, ukazuje zróżnicowane sposoby tworzenia i funkcjonowania kultury, w tym kultury narodowej⁵. Aplikacja koncepcji Kazimierza Dąbrowskiego w analizę różnorodnych form krystalizacji, przemian i funkcjonowania kultury narodowej, szczególnie jej obecności w procesach socjalizacji i wychowania, może być heurystycznie inspirującym zabiegiem na gruncie pedagogiki społecznej, podobnie jak pedagogiki kultury, szczególnie w ich wersji humanistycznej, bliskiej wartościom transgresyjnym, personalistycznym, otwartym na żywotność logotwórczych dynamizmów kultury⁶. Interdyscyplinarny w istocie charakter teorii dezintegracji pozytywnej ukazuje, jak ta niedoceniona i zmarginalizowana na przestrzeni kilkudziesięciu lat ubiegłego wieku analiza potencjałów rozwojowych człowieka, społeczeństwa i kultury wskazać może zarówno teoretyczne, jak i praktyczne przesłanki szeroko pojętej pedagogii, ale i pedagogiki kultur narodowych w czasach ujawnionych potrzeb ich podmiotowości. Pytania o rozwój człowieka i jego człowieczeństwa w dynamice przekształceń wspólnot narodowych przekraczają w istocie partykularne granice nauk, łącząc perspektywę pedagogiki społecznej z humanistycznie pojętą socjologią, psychologią, czy też podobnie zorientowanymi modelami nauk o kulturze.

Zaskakująca potrzeba podmiotowości

W dobie zaawansowanych procesów globalizacji procesy przemieszczania dóbr, technologii, informacji, ale i treści kultury doprowadziły do ich naturalnej niemal konsekwencji, a więc niespotykanego w historii ludzkości wymieszania różnorodnych elementów cywilizacji materialnej i duchowej poszczególnych regionów świata, osiągając niespotykany poziom dywersyfikacji, często homogenizacji lub hybrydyzacji. Zapowiedziana w latach siedemdziesiątych unifikacja przeistoczyła się w swoje przeciwieństwo, co przejawiało się narastającym zróżnicowaniem w sferze etnicznej, kulturowej, religijnej i obyczajowej⁷. Do tej pory nie rozwinęły się wystarczające formy działań integracyjnych, które mogłyby przywrócić Europie odpowiedni poziom spójności aksjologicznej, kulturowej oraz edukacyjnej⁸.

⁵ Por. Kazimierz Dąbrowski, *Multilevelness of Instinctive and Emotional Functions*, Materiały z pierwszej Międzynarodowej Konferencji Teorii Dezintegracji Pozytywnej (Loyal University, Quebec, sierpień 1970) oraz tenże, *Three Selected Dynamisms of the Inner Psychic Milieu*, tamże; tenże, *Zdrowie psychiczne a wartości ludzkie* (Warszawa: Polskie Towarzystwo Higieny 1974).

⁶ Tenże, *Osobowość i jej kształtowanie się poprzez dezintegrację pozytywną* (Warszawa 1975) oraz tenże (z współautorstwem Andrzeja Kawczaka, Michała Piechowskiego), *Mental Growth. Through Positive Desintegration* (London: Gryf Publication 1970), 91–128.

⁷ *Kulturowe wartości Europy*, red. Hans Joas, Klaus Wiegandt, przeł. Marta Bucholc, Michał Kaczmarczyk (Warszawa: Wydawnictwo IFiS PAN 2012). Por. Anthony Giddens, *Europa. Burzliwy i potężny kontynent*, przeł. Olga Siara (Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2014).

⁸ Por. *Mosty nadziei. Jagiellońskie inspiracje dialogu międzykulturowego*, red. Leszek Korporowicz, Paweł Plichta (Kraków: Biblioteka Jagiellońska 2016).

W sferze ekonomii, technologii, zarządzania i makrostrukturalnego podziału władzy nastąpiła koncentracja kapitału finansowego, informacyjnego i politycznego, który zaowocował uzależnieniem zarówno od tych samych ośrodków dyspozycji, jak i systemu wzajemnych uzależnień.

Pomimo wielu korzyści, jakie niosły i niosą ponadnarodowe i ponadpaństwowe korporacje oraz powiązania regionalnych systemów gospodarczych, coraz częściej dochodziły do głosu oznaki społecznej, ale i kulturowej deprivacji grup o mniej lub bardziej dookreślonym charakterze. W niektórych przypadkach, jak w przypadku Czechosłowacji, która w sposób tyleż spektakularny, co i pokojowy podzieliła się na Słowację i Czechy, ujawniły się fundamentalne potrzeby podmiotowości narodów oraz mniejszych struktur wspólnotowych. Manifestują się one nieustannie także we współczesnych problemach dezintegracyjnych Unii Europejskiej. Formalne deklaracje zawarte w licznych dokumentach doktryn politycznych, wystąpieniach polityków i przedstawicieli nie tylko europejskich struktur nowej władzy nie tyle utwierdziły, ile zantagonizowały środowiska, które nie czuły się beneficjentami nowego porządku świata, rozbudzając potrzebę podmiotowości, sprawczości, a często także wolności i godności konkretnych społeczności.

Rewitalizacja potrzeby podmiotowości rodzi się w wyniku ścierania się przeciwstawnych sobie, równie realnych i prawdziwych procesów, które wyznaczają swoje granice i prowokują do refleksyjnego postrzegania każdego z nich. Są to procesy, które w syntetycznej formie sprowadzić można do kilku wymiarów:

unifikacja	vs.	różnicowanie
de-terytorializacja	vs.	re-terytorializacja
trans-kulturacja	vs.	in-kulturacja
de-konstrukcja	vs.	re-konstrukcja
dezintegracja	vs.	re-integracja
asymilacja	vs.	synergia

Rys. 1. Wymiary napięć kulturowych zaawansowanych procesów globalizacji

Źródło: opracowanie własne

Wszystkie procesy wymienione z prawej strony powyższego zestawienia charakteryzują się świadomym angażowaniem najbardziej twórczych dyspozycji, umiejętności oraz ukierunkowanej woli działania, które stanowią centralne zainteresowanie dociekań i zabiegów pedagogicznych. Poszukiwanie podmiotowości poprzez rewitalizację kultury narodowej jako odpowiedzi na procesy unifikacyjne i związane z nią uprzedmiotowienie nie zawsze jednak prowadzi do zmian o charakterze rozwojowym. Wymagają one swoistej pedagogii, ukierunkowania na wartości pozwalające na uniknięcie najczęściej popełnianej w kulturze współczesnej i życiu społecznym redukcji sprowadzającej kulturę narodową do dwóch

jej wynaturzonych postaci. Z jednej strony jest to redukcja do zamykających form nacjonalizmu, szowinizmu i etnocentryzmu, albo też do równie redukujących procesów kulturowej i narodowej homogenizacji i obojętnego na problem tożsamości kulturowych kosmopolityzmu⁹.

Zarówno jedna, jak i druga tendencja jest faktycznie zahamowaniem pełnego wymiaru podmiotowości tak jednostki, jak i wspólnot narodowych w sferze procesów społecznych i kulturowych. Stan ten jest w istocie wyzwaniem dla działań z zakresu pedagogiki społecznej i otwiera pola jej współczesnej aktywności. Redukcja, jaką w stosunku do kultury narodowej jako obszaru podmiotowości społecznej wykazuje nacjonalizm, a w jeszcze większym stopniu szowinizm narodowy, wyniszcza interaktywne formy jej rozwoju i reprodukuje istniejący stan jej kapitału symbolicznego, aksjologicznego i wolicjonalnego do form zastanych. Roztopienie kultury narodowej w eklektycznym uniwersum kultury współczesnego świata pozbawia ją również sublimujących, integrujących i mobilizujących funkcji tożsamości społecznej, która animuje zarówno wspólnotowe, jak i osobowe wymiary doświadczenia świata. Analogicznie kosmopolityczny porządek wartości odbiera identyfikacyjne funkcje pamięci i dziedzictwa kulturowego jako rozumiejącego doświadczenia ciągłości, kumulatywności, ale i odpowiedzialności społecznej¹⁰. Wyjście z tych zawirowań, skrajności i redukcji wymaga odnalezienia zupełnie innej drogi społecznej eksploracji kultury.

Potrzeba inspiracji pedagogicznych

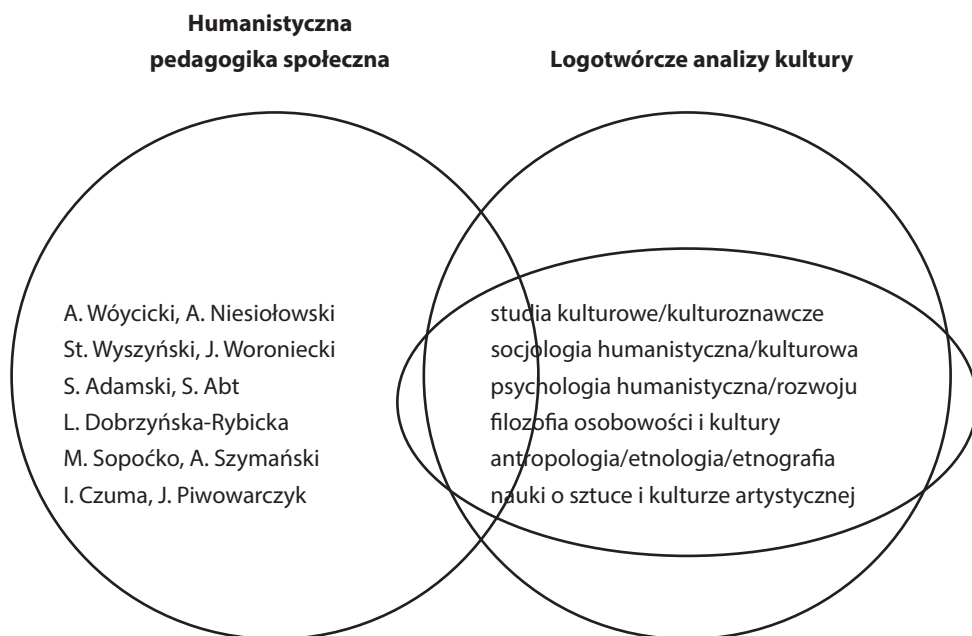
Być może to właśnie pedagogika stanowi dzisiaj najbardziej obiecującą wersję poznawczego zaangażowania w rozdarty obraz i porządek współczesnego świata ze względu na stały komponent teleologicznej perspektywy nie tylko widzenia, ale i projektowania świata, który znalazł się w kolejnym etapie cywilizacyjnego przesilenia. Komponent teleologiczny wiąże się z logotwórczym, a więc swoistym budulcem potrzeby i poczucia sensu, jaki można odnaleźć nie tylko w samej kulturze, ale i sposobie jej analizy, wyznaczając humanistyczną drogę zarówno pedagogice, jak i innym rodzajom refleksji oraz badań kulturowych. Humanistyczna tradycja pedagogiki społecznej, jaką rekonstruuje, ale i rozwija w swoich pracach Janina Kostkiewicz¹¹, stanowić może niezwykle inspirujący potencjał intelektu-

⁹ Manuel Castells, *Siła tożsamości*, przeł. Sebastian Szymański (Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2008); tenże, *Sieci oburzenia i nadziei. Ruchy społeczne w erze Internetu*, przeł. Olga Siara (Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2013); Jan van Dijk *The Network Society* (London: Sage Publ. 2006); *Społeczeństwo informacyjne. Aspekty funkcjonalne i dysfunkcjonalne*, red. Lesław Haber, Marian Niezgodą (Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego 2006).

¹⁰ Jerzy Szacki, *Tradycja* (Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 2011).

¹¹ Janina Kostkiewicz, „Humanistyczna pedagogika społeczna jako pogranicze i obszar wspólny z katolicką nauką społeczną. Szkic zagadnienia”, *Polska Myśl Pedagogiczna* 2 (2015): 51–83. Por.

alny współczesnych nauk o człowieku i kulturze, w tym o wyzwaniach współczesnych kultur narodowych. Tradycja ta, wyrastająca zasadniczo z inspiracji chrześcijańskich, łączyć się może z wybranymi komponentami innych nauk społecznych i humanistycznych, dla których orientacja humanistyczna zawsze stanowiła ważki, czy wręcz konstytutywny punkt odniesienia, jak socjologia kulturowa¹², psychologia rozwoju, czy filozofia osobowości w tych ich obszarach, w których nie redukują osobowego wymiaru swych analiz¹³. Humanistyczna perspektywa pedagogiki społecznej oraz innych wymienionych powyżej nauk stanowić może twórcze spotkanie tradycji personalistycznych¹⁴ z kulturalistycznymi¹⁵. Relacje tych dyscyplin wraz z odniesieniami do konkretnych twórców humanistycznej pedagogiki społecznej przedstawia poniższy schemat:

Rys. 2. Relacje rodzajów humanistycznych analiz kultury.

Źródło: opracowanie własne

Czesław Bartnik, „Chrześcijańska pedagogia narodowa według Stefana Wyszyńskiego”. W: *Polska teologia narodu*, red. Czesław Bartnik (Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL, 1986), 183–242.

¹² Leszek Korporowicz, *Socjologia kulturowa. Kontynuacje i poszukiwania* (Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego 2011).

¹³ Por. Tadeusz Kobierzycki, *Jaźń i tożsamość. Studia z filozofii człowieka* (Warszawa: Wydawnictwo Muzaios, 2012).

¹⁴ Czesław Bartnik, *Personalizm* (Lublin: Wydawnictwo KUL 2013); Mieczysław A. Krąpiec, *Człowiek jako osoba* (Lublin: Polskie Towarzystwo Tomasza z Akwinu 2005).

¹⁵ Florian Znaniecki, *Ludzie teraźniejsi a cywilizacja przyszłości* (Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe 1974).

Dopełnianie się humanistycznej pedagogiki społecznej o wskazanej powyżej tradycji oraz innych nurtów refleksji humanistycznej w socjologii, psychologii i studiach kulturowych wnieść może w oba te obszary wiele inspiracji. Drugi z wymienionych wyżej obszarów z pewnością może rozbudować humanistyczną pedagogikę o świadomość realizmu kultury symbolicznej w wielu fundamentalnych jej funkcjach o charakterze zarówno instrumentalnym, jak i autotelicznym. Spełnia ona bowiem istotną rolę w procesie tworzenia, ale i refleksyjnego konstruowania tożsamości kulturowej, procesach socjalizacji i kulturalizacji, w kształtowaniu kompetencji kulturowych i form uczestniczenia w kulturze, w tym w kulturze narodowej. Co istotne, obie perspektywy humanistyczne mogą budować rozwojową koncepcję relacji i praktyk międzykulturowych, których charakter w znacznej mierze będzie funkcją cech kultur składowych¹⁶.

Nie wszystkie humanistyczne nurty nauk społecznych w pełni doceniają znaczenie logotwórczych dynamizmów kultury, a więc tych, które generują jej transgresyjne, teleologiczne i sensotwórcze atrybuty. Istnieją więc takie obszary nauk społecznych, które wypadają w istocie poza możliwy krąg analizowanego powyżej dopełniania. Dzieje się tak z powodu starych inklinacji behawioralnych, które bardzo głęboko wniknęły zarówno w konceptualizację, jak i metodologię wielu nauk społecznych, w tym także tych, które nazywane są humanistycznymi, czyniąc proces przełamywania redukcji ontologicznych, aksjologicznych i epistemologicznych wielce utrudnionym¹⁷. Mimo wielu dziesięcioleci po przewrocie antypozytywistycznym lat sześćdziesiątych i popularyzacji ostrej często krytyki behawioryzmu w jego redukcyjnych zabiegach, ciągle w powszechnym użyciu spotyka się pojęcia „zachowań społecznych”, „reprodukcji zachowań”, „dziedziczenia zachowań” itd.

Tam, gdzie redukcje behawioralne udało się opanować, a odkrycie nie tylko semiotycznego, ale i aksjologicznego kryterium kultury przełożyło się na bardziej zintegrowaną i holistyczną wizję człowieka¹⁸, humanistyczna pedagogika społeczna może inspirować nie tylko do obrony przed redukcją osobowego wymiaru człowieka, ale także wielu innych kategorii oraz realnych obszarów wartości, z jakimi spotkać się muszą humanistycznie zorientowane nauki¹⁹. Jeżeli przeanalizujemy kierunki redukcji aksjologicznej takich kategorii, jak: prawda, mądrość, odpowiedzialność, piękno czy wspólnota, to warto zauważyć zmianę, jaka dokonała się w realnym znaczeniu i sposobie ich aplikacji od czasów społeczeństw

¹⁶ Anna Czajka, *Międzykulturowość i filozofia* (Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego 2016).

¹⁷ Leszek Korporowicz, „Źródła i typy redukcjonizmów we współczesnych analizach kultury”, *Roczniki Kulturoznawcze KUL* 7 (2016): 5–30.

¹⁸ Antonina Kłoskowska, *Socjologia kultury* (Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe 1971); też, *Kultury narodowe u korzeni* (Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2005).

¹⁹ Jacek Woroniecki OP, *Katolicka etyka wychowawcza* (Lublin: Redakcja Wydawnictw KUL 1986).

tradycyjnych do społeczeństw ponowoczesnych. Gdyby więc posłużyć się prostą typologią, wyodrębniając społeczeństwa typu tradycyjnego, nastawione na poszukiwanie istoty, a więc niejako esencji owych pojęć, następnie społeczeństwa nowoczesne, modernizujące sposoby swego istnienia w dobie uprzemysłowienia i rewolucji intelektualnych oraz społeczeństwa ponowoczesne nastawione na sposoby obrazowania, konstruowania i sterowania społecznym odbiorem ich sensu, to z łatwością wyspecyfikować możemy kierunki ich ewolucji.

Pojęcie prawdy zamienia się w społecznie wynegocjowaną umowę, która unika jednoznacznego rozstrzygnięcia złożoności świata realnego na rzecz tego, co jest w stanie przyjąć wyrokująca w tej sprawie większość. Społeczeństwo ponowoczesne idzie jeszcze dalej i uznaje, że sama umowa musi być jeszcze w odpowiedni sposób zaprezentowana, wkomponowana w mechanizmy medialnego przekazu, a więc posiadać swój wizerunek, który określi jej faktyczną percepcję i stanie się niejako znakiem prawdy. Redukcja od istoty do sposobu oznakowania prawdy jest społeczną historią nie tylko poznania, ale i wartościowania świata. Kolejna redukcja przenika w nowoczesne i ponowoczesne rozumienie dobra. Nie istnieje ono niezależnie od naszej percepcji i przypadłości naszego umysłu, ale jest tym, co jesteśmy w stanie zaakceptować w systemie aktualnych potrzeb i rozumienia świata.

Pojęcie mądrości w społeczeństwie przemysłowym przekłada się na dającą się znacznie bardziej wymierzyć, skontrolować i zweryfikować wiedzę²⁰. To ona staje się niemal mitycznym celem funkcjonowania systemów edukacyjnych, które poszukują metod jej zdobywania, upowszechniania i egzaminowania, oceniając przydatność wiedzy poprzez możliwości wdrożenia. Ale nawet wiedza, która zastąpiła mądrość, nie wydaje się wartością wystarczająco konkretną w dobie poprzemysłowej zwanej nie bez przyczyny dołą społeczeństw informacyjnych. Pojęcie wiedzy zastępowane jest więc kategorią informacji, którą nauczyliśmy się parametryzować, wyliczać i oczywiście sprzedawać, niezależnie od jej kontekstu, znaczenia i funkcji²¹.

Pojęcie odpowiedzialności, które w społeczeństwie tradycyjnym określone było przez normatywne standardy ładu społecznego, społeczeństwo przemysłowe relatywizuje do konkretnych sytuacji, w jakich ma szansę na realizację. W ten sposób odpowiedzialność zastąpiona zostaje pragmatyzmem poprzez uwzględnienie warunków koniecznych do tego, aby odpowiedzialność mogła doczekać się spełnienia. Pragmatyzm z kolei jako postawa przystosowująca kanyony odpowiedzialności do wymogów narzucanych przez środowisko jej realizacji traci swoją adekwatność w społeczeństwie ponowoczesnym, które oczekuje

²⁰ *Edukacja dla społeczeństwa wiedzy*, red. M. Kozielska, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2007.

²¹ Sylwia Jaskuła, „Informacyjna przestrzeń tożsamości”. W: *Tożsamość i komunikacja*, red. Justyna. Szulich-Kałuża, Leon Dyczewski, Robert Szwed (Lublin: Katolicki Uniwersytet Lubelski 2011), 11–20.

konkretnych działań jako narzędzi gwarantujących skuteczność osiągnięcia celów w zdefiniowanym sytuacyjnie ładzie i porządku społecznym.

Pojęcie piękna, które w społeczeństwie tradycyjnym równoważne było z kategorią harmonii, dobra i duchowości społeczeństwo powielanych produktów relatywizuje do doświadczenia estetycznego. Wygasa się jednocześnie potrzebę odnalezienia uniwersalnej jego tajemnicy, zastępując regułą zindywidualizowanego sposobu jego postrzegania właściwego dla partykularnej grupy odbiorców. Ale jeśli sposób owego postrzegania mógłby choć po części określać gusty określonych grup lub środowisk, to obecna w tym sposobie reguła zostaje całkowicie zanegowana w społeczeństwie przemysłowym, w którym piękno jest już tylko subiektywnym wrażeniem, powstałym częściowo z bodźców dostarczanych przez świat zewnętrzny lub też bodźców świata wewnętrznego o wyłącznie własnej, indywidualnej genezie.

W kontekście przedstawionych powyżej kierunków redukcyjnej interpretacji kluczowych kategorii i powiązanych z nimi wartości podobną drogę przebywa rozumienie pojęcia wspólnoty, które najbliżej wiąże się z centralnym w niniejszym tekście pojęciem kultury narodowej. W społeczeństwie tradycyjnym wspólnota stanowiła zarówno kategorię ontologiczną, jak i aksjologiczną, a nieumiejętność ich odczytywania i rozumienia stanowiła poważny mankament dojrzałej osobowości, który skutkował nie tylko w zakresie kompetencji społecznych, ale także kulturowych w postaci zubożenia tożsamości, a wręcz jaźni, wyobraźni i wrażliwości interakcyjnej²². Społeczeństwo przemysłowe pozbawiło wspólnotę tak silnego wymiaru aksjologicznego, koncentrując się na jej instrumentalizacji i przekształcając w kategorii zbiorowości²³. Dopiero jednak społeczeństwo informacyjne wykazuje się najdalej idącą tendencją do odcieśnienia wspólnoty w kierunku luźno powiązanej, często anonimowej populacji²⁴. Nie oznacza to jednak, że redukcja ta eliminuje inne formy społecznego i kulturowego bytowania ludzi, nawet w najbardziej zaawansowanych społeczeństwach przemysłowych fenomen kultury narodowej, choć inaczej, ciągle istnieje, narażony na daleko idące degradacje²⁵.

²² Piotr Sztomka, *Socjologia zmian społecznych* (Kraków: Wydawnictwo Znak 2005).

²³ Zdzisław Krasnodębski, „Kryzys nowoczesności a świat przeżywany”. W: *Świat przeżywany. Fenomenologia i nauki społeczne*, red. Zdzisław Krasnodębski, Klaus Nellen (Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy 1993), 153–185. Por. Małgorzata Abassy, *Kultura wobec postępu i modernizacji. Rosja i Iran w perspektywie porównawczej* (Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego 2013).

²⁴ Sylwia Jaskuła, „New Forms of Mobility in the World of Virtualization of Cultures”, *Po-liteja* 20/1 (2012): 71–89, seria Jagiellonian Cultural Studies, t.: Mobility of Cultures, red. Leszek Korporowicz

²⁵ Steven Vertovec, *Transnarodowość*, przeł. Izabela Kołbon (Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego 2012)..

Wielopoziomowość kultury narodowej

Wspomniana wcześniej potrzeba podmiotowości, która realizuje się ożywieniem kultur narodowych, w wielu krajach współczesnego świata znajduje interesujące interpretacje w świetle teorii dezintegracji pozytywnej Kazimierza Dąbrowskiego. Przyjęte w niej założenie o wielopoziomowości rzeczywistości psychicznej, kulturowej i społecznej człowieka jest wskazaniem na jakościowo odmienne cechy zjawisk, faktów i procesów określanych często jednym pojęciem i utożsamianych z jednolitym w swej istocie bytem²⁶. Dąbrowski ukazuje, jak bardzo procesy te i ich artefakty mogą być zróżnicowane i jak odmienne potrafią nimi kierować dynamizmy, motywy i potrzeby²⁷. W kontekście rozwojowym bardzo istotnego znaczenia nabiera dokonane przez niego rozróżnienie pojęcia „poziomu” od pojęcia „fazy” lub „etapu” w procesie wzrastania osobowego i kulturowego człowieka. Odróżnienie to umożliwia dokonanie specyfikacji dwóch odmiennych perspektyw: psychologii rozwojowej, która śledzi sekwencje kolejnych etapów dojrzewania człowieka rozłożonych na „poziomej” linii czasowej, i psychologii rozwoju, która specyfikuje jakościowe różnice tych faz na „pionowym” wymiarze rozwoju człowieka według innych, bardziej złożonych kryteriów. Rozróżnienie to ma jednak szerszy, interdyscyplinarny wymiar, który implikuje dokonanie podobnych odróżnień na gruncie socjologii, pedagogiki czy antropologii kulturowej z wieloma aspektami filozofii osobowości, tożsamości i jaźni.

[...] fazowość – pisze Dąbrowski – ma charakter zdeterminowany biologicznie, dość automatyczny, przymusowy przy pewnych odchyleniach, zależnych od warunków biologicznych rozwoju, od warunków transkulturalnych. Faza rozwojowa [...] jak i inne zjawiska biopsychologiczne – posiada swoje poziomy i w naszym mniemaniu stanowi „zawiązek” przyszłych wysokich właściwości na poziomie osobowości. Oczywiście odrębność między fazami rozwoju biologicznego a kształtowaniem osobowości jest bardzo wyraźna, a określają ją tak zasadnicze różnice, jak:

- 1.) determinacja biologiczna w pierwszej i oddeterminowanie w drugiej,
- 2.) automatyzm w pierwszej i przewaga dynamizmów autonomii i autentyzmu w drugiej,
- 3.) prymitywizm i powszechność zachowania w pierwszej i oryginalność i twórczość w drugiej,
- 4.) mała indywidualizacja w pierwszej, a wyraźna w drugiej²⁸.

Kultura narodowa w swej dojrzałej, rozwojowo aktywnej formie daleka jest od „automatyzmu”, powszechności i determinizmu, jaki narzucają nie tyle

²⁶ *Mental Growth. Through Positive Dointegration*, red. K. Dąbrowski, A. Kawczak, M. Piechowski (London: Gryt Publication LTD. 1970).

²⁷ Kazimierz Dąbrowski, *Moralność w polityce. Wielopoziomowość funkcji uczuciowych i popędowych w życiu społecznym i politycznym oraz instytucjach* (Warszawa: bis 1991).

²⁸ Tenże, „Fazy i poziomy rozwoju psychicznego i trzy kształtujące go czynniki”. W: *Zdrowie psychiczne*, red. Kazimierz Dąbrowski (Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1985), 47.

biologiczne, ale społeczne, demograficzne, ekonomiczne czy geopolityczne konieczności. Jest efektem przełamywania procesów eliminujących podmiotowość grupy i z tego powodu nie daje się zredukować ani do zniewalającego, narzucanego i bezrefleksyjnego nacjonalizmu, ani do bezrefleksyjnego i w równym stopniu dalekiego od społecznej podmiotowości kosmopolityzmu. Może jednak przejawiać się w dalece odmiennych, niemal zaprzeczających sobie formach, zbliżając się w niektórych realizacjach zarówno do kolektywnego szowinizmu, jak i aksjologicznego indyferentyzmu. Koncepcja Dąbrowskiego poparta wieloletnimi badaniami i obserwacjami klinicznymi, społecznymi oraz aktywną działalnością terapeutyczną, diagnostyczną, edukacyjną i naukową wskazuje, jak odmienności te wiążą się z dynamiką rozwojową aktywności ludzkich w wymiarze indywidualnym, osobowym i społecznym, i w jakim kierunku stymulować najbardziej wartościowe ich realizacje. W formie schematycznej odmienności poszczególnych poziomów przedstawić można w postaci następującej tabeli:

Tabela 1. Wielopoziomowość rzeczywistości psychicznej, społecznej i kulturowej wg teorii dezintegracji pozytywnej Kazimierza Dąbrowskiego

Poziom V	Rozpoznawanie ideału Integracja wtórna
Poziom IV	Dynamizmy samorozwoju Dezintegracja wielopoziomowa zorganizowana
Poziom III	Ujawnianie potrzeb sensu Dezintegracja jednopoziomowa spontaniczna
Poziom II	Poziom ambiwalencji i ambitendencji Dezintegracja jednopoziomowa
Poziom I	Poziom automatyzmów funkcjonalnych Integracja pierwotna

Źródło: opracowanie własne

Odnosząc koncepcję wielopoziomowości rzeczywistości bezpośrednio do kultury narodowej, dostrzega się następujące jej cechy:

Poziom automatyzmów funkcjonalnych, który Dąbrowski nazywa integracją pierwotną w sposób syntetyczny charakteryzować można jako rytualizację i zamknięcie przestrzeni symbolicznej kultury narodowej. Poziom ten, choć w procesie socjalizacyjnym uznać można z wielu względów za „naturalny”, bo dokonujący się we wczesnych fazach wchodzenia w życie społeczne jednostki zupełnie

inaczej zaczyna konstruować życie grup oraz tworzonej przez nie kultury, które poziomu tego nigdy nie opuściły i który na trwałe zakodował ich świat wartości. Poziom ten wyznaczają takie dominanty, jak:

- mechanizm matrycowania wartości
- petryfikacja reguł interpretacji kulturowej
- rytualizacja kategorii wyjaśniających
- dominacja zewnętrznych kategorii oceny
- instrumentalizacja treści i form komunikacji
- uprzedmiotowienie woli działania
- zamknięte kody kultury symbolicznej

Kultura narodowa, która zatrzyma się na poziomie integracji pierwotnej jest na prostej drodze do najbardziej zrytualizowanych form nacjonalizmu, konfliktu z kulturami innymi wspólnot i wcześniej lub później prowadzi do jaskrawych form wyalienowania, szczególnie we współczesnym świecie nasilonych interakcji, otwarcia przestrzeni kulturowych oraz wyzwań ze strony procesów transformacyjnych.

Jedynym sposobem wyjścia z tego stanu jest uruchomienie procesów rozbijających zamknięte struktury rytuałów, choć może to spowodować wielorakie dysfunkcje, załamania i stan aksjologicznego chaosu. Kondycja kultury narodowej osłabia się w sposób graniczący z jej upadkiem, destrukcją i faktyczną dezintegracją. Powstaje oczywiście pytanie, czy załamanie to nie prowadzi do funkcjonalnego zaniku i czy warto ją animować jeśli nie ma szans na stymulowanie dalszych faz rozwojowych, co w sytuacji kryzysu może wydawać się groźbą realną

Poziom ambiwalencji i ambitentencji, czyli faktycznego zaniku kultury narodowej, cechują takie cechy, jak:

- dysharmonia wzorów kulturowych,
- ambiwalencja reguł interpretacji,
- rozpad jaźni społecznej i aksjologicznej,
- entropia intencji kulturotwórczych,
- zanik sfery wolicjonalnej,
- zanik zdolności transgresyjnych i transcendujących.

Z wielu względów stan ten zakwalifikować można jako wspomniane już przeciwieństwo nacjonalizmów, niestety dalekie od form pozytywnych, a więc postać kulturowego chaosu, czasami mało refleksyjnej ucieczki przed skrajnościami narodowych szowinizmów. Stan ten niczego wszak nie buduje i z pedagogicznego punktu widzenia nie może być wartością żadnej wspólnoty. Dezintegracja nie powinna być jednak mylona z pluralizmem, jest także złudzeniem wolności i bezpieczeństwa²⁹, pełna lęków i zagubienia.

Z tych to powodów Dąbrowski usilnie poszukiwał zawiązków i źródeł dynamizmów, które zapowiadają szansę na przekształcenie tego stanu w proces

²⁹ Por. Zygmund Bauman, *Modernity and Ambivalence* (Cambridge: Polity Press 1991).

poczucia istotnego braku „wektora sensu” otwierającego na poszukiwanie innego horyzontu świata, na narodziny trudnych, ale ważnych doświadczeń niespełnienia. W takich warunkach pojawiają się zaledwie możliwości, ale w tej choćby formie konieczne impulsy budowania kultury narodowej jako aksjologicznej deski ratunku wspólnot rozbitych, które zatraciły swoją godność, podmiotowość i stały się pyłem młynów historii. To, co wydaje się w tym celu konieczne, to kolejny poziom, ale i typ kulturowego odradzania.

Ujawnienie potrzeb sensu to w wymiarze społecznym narodziny kultury narodowej i budowanie potencjału, jaki daje wspólnota. W obszarze rozwoju osobowości do głosu dochodzą zaczynają wewnętrzne źródła samooceny, zdolności różnicowania wartości i motywów działania, poczucie tego „co jest”, zaczyna być niewystarczające i jest przeciwstawione temu, „co być powinno”. Rodzą się pierwsze, istotniejsze formy niepokojów egzystencjalnych. Jest to poziom, w którym dynamizmy rozwojowe są jeszcze wewnętrznie „niedopracowane” i opierają się głównie na wyższych elementach uczuciowych. W szerszym kontekście rozwoju kulturowego aktywizują się następujące transformacje, które spełniać zaczynają rolę dynamizmów rozwojowych:

- uruchomienie zdolności różnicowania wartości i motywów działania,
- animacja dynamizmów rozwojowych: zdziwienie w stosunku do siebie i otoczenia, zaniepokojenie sobą, poczucie niższości w stosunku do samego siebie, dysonans ja faktycznego i osiągalnego, niezadowolenie z siebie, poczucie wstydu i winy, nieprzystosowanie pozytywne, przepracowanie konfliktów wewnętrznych,
- potrzeba treści wewnętrznie i kulturowo znaczących,
- narasta wizja sensu niespełnionego,
- myślenie krytyczne,
- renesans ukierunkowanych potrzeb autorefleksji i autooceny.

W obszarze percepcji rozumienia i doświadczania kultury narodowej jest to prawdziwy przełom wrażliwości kulturowej, który różnicuje odczytywanie kanonów jej treści poprzez wyraźnie odczute niezadowolenie z braku zdolności rozumienia treści uznawanych za „wyższe” i nieakceptację własnego typu kompetencji kulturowej w przekonaniu, że „stać mnie na więcej”. Zarówno jednostka, jak i grupa zaczyna traktować siebie nie tylko jako przedmiot, ale i podmiot polityki kulturalnej, powstają różnorodne ruchy kontestacji. Powoduje to porzucenie wrażliwości zdroworozsądkowej z zamiarem uchwycenia bardziej złożonych, wyższych poziomów działania i widzenia, w konsekwencji rodzi się niejasna jeszcze, ale wyraźna potrzeba doświadczenia, które przekroczy dotychczasowe standardy i możliwości istnienia zarówno w kontekście kultury rodzimej, jak i w relacjach międzykulturowych.

Poziom samorozwoju, w terminologii autora teorii dezintegracji pozytywnej zwany dezintegracją wielopoziomową zorganizowaną, daje kulturze narodowej

zupełnie inny wymiar świadomości, wrażliwości i kompetencji w relacjach z przedstawicielami innych kultur, który daje jednocześnie pełne podstawy do rozwoju własnej tożsamości. Kompetencje społeczne uczestników kultury narodowej bezpośrednio wynikają z tego, co Dąbrowski diagnozuje w obszarze osobowości:

To wszystko, co dzieje się w psychicznym środowisku wewnętrznym, a szczególnie wielopoziomowym, stanowi o podstawowych formach przekształcania się psychiki w kierunku od automatyzmu do działania świadomego, od prymitywizmu do działania skomplikowanego, od determinizmu biologicznego do autodeterminizmu moralnego, od egocentryzmu do alterocentryzmu, od poddawania się wychowaniu do samowychowywania, od życia odruchowego do życia coraz bardziej świadomego [...] do stabilizacji jakości centralnych, samouświadomionych, samowybranych, samopotwierdzonych i samowychowujących się³⁰

Kształtujący się w ten sposób poziom oraz typ kompetencji kulturowych charakteryzują następujące komponenty:

- krystalizacja i hierarchizacja systemów wartości,
- waloryzacja sposobów ekspresji,
- transformacje wartości rdzennych,
- kultura wspólnoty jako zadanie,
- gotowość do dialogu międzykulturowego.

Kultura narodowa zyskuje przy aktywizacji wymienionych wyżej dynamizmów rozwojowych osobowości, ale i działań kulturowych wspólnoty narodowej zupełnie inne możliwości. Nabierają one realnych kształtów zarówno w relacjach wewnętrznych, jak i zewnętrznych³¹. Rozwinięte zostają silne dynamizmy selekcji w stosunku do zastanych treści i wartości kultury własnej, ale także innych kultur, do własnego dziedzictwa, do własnych preferencji i możliwości. Jest to poziom, w którym do głosu dochodzą podmiotowe tendencje przekształcania typu kompetencji komunikacyjnej i kulturowej w kierunku:

- 1) koegzystencji i twórczej interferencji wielu rodzajów kompetencji,
- 2) przekształcania typu ich dotychczasowych związków,
- 3) pokonania jednostronności w poszczególnych rodzajach kompetencji,
- 4) aktywizacji samoprzekształceń.

Rozpoznane więc zostaje nie tylko to, co w sferze kultury jest, ale także to, co mogłoby i powinno być. Wszystko to powoduje istotne z rozwojowego punktu widzenia zmiany w charakterze dynamizmów logotwórczych, które odsłaniają sens kultury narodowej daleko poza tym, co daje, a w równym stopniu odbiera nacjonalizm, ale i tym, czego brakuje w postawach kosmopolitycznych.

Rozpoznawanie ideału, czyli kultura narodowa jako zadanie. To poziom trudny do praktycznej realizacji, wyznacza jednak wspomniane wcześniej „wektory” rozwoju, które organizują obszar wiedzy, umiejętności i postaw, jakie stanowią

³⁰ Dąbrowski, „Fazy i poziomy rozwoju”, 54.

³¹ Ścigaj, *Tożsamość narodowa* (Kraków: Księgarnia Akademicka 2012).

o kształcie pedagogii narodowej otwartej na wszystkie i holistycznie pojęte cechy rozwiniętej osobowości, komunikacji i kultury symbolicznej konkretnej wspólnoty narodowej. Wektory te stanowią o tym, iż posiada ona:

- w pełni rozwinięte dynamizmy rozwojowe,
- świadomość autotelicznych i uniwersalnych wartości kultury narodowej jako wyboru aksjologicznego,
- samowychowującą się jaźń i osobowość kulturową przekształcaną poprzez dynamizmy autokorekty i autoprojektowania,
- dialogiczność interakcji międzyetnicznych.

Kultura narodowa ukierunkowana na aktualizację tak pojętych atrybutów stanowi bogactwo, o jakie zabiegać warto w przypadku każdej podmiotowo zorientowanej grupy, która świadomie rozpoznaje swoją tożsamość i wejść może w otwarte relacje z każdą inną, która znajduje się na podobnym poziomie rozwoju. Niestety nie zawsze sytuacje te mogą być symetryczne, dlatego kolejnym atrybutem kultury narodowej na wysokim poziomie rozwoju jest świadomość jej zagrożeń i budowanie wieloczynnikowej strategii swojego bezpieczeństwa, które uchroni ją od zejścia na poziomy niższe, łącznie z procesami ambiwalencji i ambitendencji, a więc dezintegracji, albo też jeszcze niżej, na poziom powrotu do narzuconych form integracji.

Zakończenie

Rewitalizacja kultur narodowych, jaką obserwujemy w wielu regionach współczesnego świata, ukazuje niejednorodny charakter tych zjawisk, które w różny sposób zabiegają o obronę podmiotowości i to, co Paweł Włodkowic nazywał w swych pionierskich i wyprzedzających epokę studiach „prawami narodów”, budując jednocześnie bardzo dojrzałą aksjologię kultury narodowej na kilkaset lat przed jej współczesną konceptualizacją³². Już wtedy jednak odróżniał bardzo różne motywy i wartości, jakie przyświecać mogą budowaniu wspólnot kulturowych oraz ich wzajemnych relacji, wskazując na potrzebę świadomej strategii tego typu działań³³. Koncepcje te zawierają podwaliny nie tylko aksjologii, ale także

³² Józef Łucyszyn CM, *Polska tradycja tolerancji w kontekście kształtowania nowego społeczeństwa* (Kraków: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie 2014). Kazimierz Ożóg, *Intelektualiści w służbie Królestwa Polskiego w latach 1306–1382* (Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego 1995). Por. Kazimierz Ożóg, „Krakowska Szkoła prawa międzynarodowego”. W: *Paweł Włodkowic i polska szkoła prawa międzynarodowego*, red. S. Bełch, J. Domański, T. Graff, T. Jasukowicz, S. Krzyżanowski, A. Niesiołowski, K. Ożóg, S. Wielgus (Warszawa: Narodowe Centrum Kultury, Teologia Polityczna 2018), 233–247; tenże, *Intelektualiści w służbie Królestwa Polskiego w latach 1306–1382* (Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego 1995).

³³ Andrzej Niesiołowski, „Paweł Włodkowic i jego doktryny na tle epoki (z okazji 500-lecia jego śmierci)”. W: *Paweł Włodkowic i polska szkoła prawa międzynarodowego*, 55–76.

pedagogii kultury narodowej³⁴. Aksjologia ta, która w znacznej mierze znajduje swe oparcie w jagiellońskim dziedzictwie pojmowania dobra wspólnego oraz etyce prawa narodów w ich godności jako prawie naturalnym, może być podstawą inspiracji wielu nauk i jest rodowodem nie tylko teorii stosunków międzynarodowych, relacji międzykulturowych, ale także społecznej pedagogiki narodu. Współczesność domaga się coraz bardziej nie tylko zbudowanego na tych przesłankach projektu badań, ale także praktycznie zorganizowanych działań. Humanistycznie zorientowana społeczna pedagogika narodu, bazując na przywołanym dorobku, może formułować bardzo wyraźne zasady dobrego wychowania oraz kształtowania postaw narodowych o twórczym, otwartym i etycznym charakterze. Obecnie wymaga ona ustawicznego poszukiwania własnych możliwości rozwoju, wspierając się jednak na bardzo pojemnym arsenale dokonań wskazanych w gronie polskich twórców humanistycznej pedagogiki społecznej z realną możliwością poszerzenia o dorobek i inspiracje, jakie płyną z innych obszarów humanistycznie zorientowanych nauk społecznych i nauk o kulturze. W sposób analityczny społeczną pedagogikę narodu wspiera teoria dezintegracji pozytywnej Kazimierza Dąbrowskiego, specyfikując możliwe poziomy rozwoju kulturowego jednostki oraz wspólnot cywilizacji europejskiej, a w konsekwencji realnego funkcjonowania kultur narodowych wraz z praktycznymi zasadami organizacji działań. Koncepcja Dąbrowskiego ukazuje, na jak różne sposoby funkcjonować może kultura narodowa, zarówno bez należytej troski, a czasami wręcz w okowach wewnętrznego i zewnętrznego zniewolenia, ale także w warunkach uruchomienia jej wszystkich dynamizmów rozwojowych. Pozwalają one czynić z niej nie tyle zagrożenie, ile dopełnienie rozwoju osobowości, tożsamości i godności człowieka.

Streszczenie: Współczesne problemy kulturowej dezintegracji Europy wynikają z poważnego rozchwiania kondycji poszczególnych kultur narodowych. Przeżywają one poważne zagrożenie w wyniku społecznej odpowiedzi na poczucie braku podmiotowości wspólnot, które niestety podążą w dwóch obciążonych hamulcem rozwojowym kierunkach: z jednej strony są to bardzo wielorakie formy nacjonalizmu, z drugiej kosmopolityzmu, który oznacza zaniechanie zainteresowania kulturą narodową wspólnot. Nie jest ona skierowana przeciwko żadnej innej kulturze, wspólnocie czy społeczności, nie implikuje poczucia wyższości i prawa dominacji. Tak pojętą kulturę narodową ukazuje polska tradycja humanistycznej pedagogiki społecznej, która wykazuje istotne analogie z innymi rodzajami humanistycznych analiz kultury, w tych ich orientacjach, które nie redukują podmiotowości i godności osoby ludzkiej w treści i działaniach budowanych na ich bazie nauk. Istotną

³⁴ Abp Stanisław Wielgus, „Wpływ polskich uczonych średniowiecznych na kształtowanie się prawa narodów i związanych z nimi praw człowieka”. W: *Personalizm polski*, red. ks. Marian Rusecki (Lublin: Wydawnictwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego 2008), 93–117.

inspiracją analiz tak pojętej kultury narodowej może być teoria dezintegracji pozytywnej Kazimierza Dąbrowskiego, która ciągle nie uzyskała wystarczającej i w pełni rozwiniętej aplikacji w obszarze nauk społecznych, w tym w pedagogice społecznej. Niniejszy tekst usiłuje być wskazaniem twórczych możliwości tego typu analiz.

Słowa kluczowe: Teoria Dezintegracji Pozytywnej, humanistyczna pedagogika społeczna, kultura narodowa, poziomy rozwój psychicznego, socjologia kulturowa, logotwórcze dynamizmy kultury, typy redukcjonizmów kulturowych, osobowość kulturowa, Paweł Włodkowiec

Bibliografia

- Abassy, Małgorzata. *Kultura wobec postępu i modernizacji. Rosja i Iran w perspektywie porównawczej*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2013.
- Bartnik, Czesław. „Chrześcijańska pedagogia narodowa według Stefana Wyszyńskiego”. W: *Polska teologia narodu*, red. Czesław Bartnik (Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL, 1986.
- Bartnik, Czesław. *Personalizm*. Lublin: Wydawnictwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 2013.
- Bauman, Zygmunt. *Modernity and Ambivalence*. Cambridge: Polity Press, 1991.
- Castells, Manuel. *Siła tożsamości*, przeł. Sebastian Szymański. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2008.
- Castells, Manuel. *Sieci oburzenia i nadziei. Ruchy społeczne w erze Internetu*, przeł. Olga Siara. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2013.
- Czajka, Anna. *Międzykulturowość i filozofia*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, 2016.
- Dąbrowski, Kazimierz. *Multilevelness of Instinctive and Emotional Functions*. Materiały z pierwszej Międzynarodowej Konferencji Teorii Dezintegracji Pozytywnej, Loyal University, Quebec, sierpień 1970.
- Dąbrowski, Kazimierz. *Three Selected Dynamisms of the Inner Psychic Milieu*. Materiały z pierwszej Międzynarodowej Konferencji Teorii Dezintegracji Pozytywnej, Loyal University, Quebec, sierpień 1970.
- Dąbrowski, Kazimierz. *Zdrowie psychiczne a wartości ludzkie*. Warszawa: Polskie Towarzystwo Higieny, 1974.
- Dąbrowski, Kazimierz. *Osobowości i jej kształtowanie się poprzez dezintegrację pozytywną*. Warszawa: Polskie Towarzystwo Higieny Psychiczej, 1975.
- Dąbrowski, Kazimierz. „Fazy i poziomy rozwoju psychicznego i trzy kształtujące go czynniki?”. W: *Zdrowie psychiczne*, red. Kazimierz Dąbrowski. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1985.
- Dąbrowski, Kazimierz. *Moralność w polityce. Wielopoziomowość funkcji uczuciowych i popędowych w życiu społecznym i politycznym oraz instytucjach*. Warszawa: bis, 1991.
- Dąbrowski, Kazimierz, Kawczak Andrzej, Piechowski Michał. *Mental Growth. Through Positive Desintegration*. London: Gryf Publication, 1970.
- Dijk van, Jan. *The Network Society*, London: Sage Publ. 2006.
- Dyczewski, Leon. *Kultura w całościowym planie rozwoju*. Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX, 2011.
- Giddens, Anthony. *Europa. Burzliwy i potężny kontynent*, przeł. Olga Siara. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2014.

- Jaskuła, Sylwia. „New Forms of Mobility in the World of Virtualization of Cultures”. *Politeja* 20/1 (2012): 71–89, seria Jagiellonian Cultural Studies, t.: Mobility of Cultures, red. Leszek Korporowicz.
- Kultura jako pamięć. Posttradycyjalne znaczenie przeszłości*, red. Elżbieta Hałas. Kraków: Zakład Wydawniczy „NOMOS”, 2012.
- Kulturowe wartości Europy*, red. Hans Joas, Klaus Wiegandt, przeł. Marta Bucholc, Michał Kaczmarczyk. Warszawa: Wydawnictwo IFiS PAN, 2012.
- Kłoskowska, Antonina. *Socjologia kultury*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1971.
- Kłoskowska, Antonina. *Kultury narodowe u korzeni*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2005.
- Kobierzycki, Tadeusz. *Osoba. Dylematy rozwoju. Studium metakliniczne*. Bydgoszcz: Pomorze, 1989.
- Kobierzycki, Tadeusz. *Jażń i tożsamość. Studia z filozofii człowieka*. Warszawa: Wydawnictwo Muzaio, 2012.
- Korporowicz, Leszek. „Uspołecznienie do osobowości. Uwagi o teorii dezintegracji pozytywnej w perspektywie procesów kulturalizacji”, *Kultura i Społeczeństwo* 1 (1988): 86–103.
- Korporowicz, Leszek. *Socjologia kulturowa. Kontynuacje i poszukiwania*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2011.
- Korporowicz, Leszek. „Tożsamości kulturowe u korzeni”. W: *Kultura jako pamięć. Posttradycyjalne znaczenie przeszłości*, red. Elżbieta Hałas. Kraków: Zakład Wydawniczy „NOMOS”, 2012: 177–202.
- Korporowicz, Leszek. „Źródła i typy redukcjonizmów we współczesnych analizach kultury”, *Roczniki Kulturoznawcze KUL* 7 (2016): 5–30.
- Kostkiewicz, Janina. „Humanistyczna pedagogika społeczna jako pogranicze i obszar wspólny z katolicką nauką społeczną. Szkic zagadnienia”, *Polska Myśl Pedagogiczna* 2 (2015): 51–83.
- Krasnodębski, Zdzisław. „Kryzys nowoczesności a świat przeżywany”. W: *Świat przeżywany. Fenomenologia i nauki społeczne*, red. Zdzisław Krasnodębski, Klaus Nellen. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1993.
- Krapiec, Mieczysław A. *Człowiek jako osoba*. Lublin: Polskie Towarzystwo Tomasza z Akwinu, 2005.
- Łuczyszyn, Józef CM. *Polska tradycja tolerancji w kontekście kształtowania nowego społeczeństwa*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie, 2014.
- Mosty nadziei. Jagiellońskie inspiracje dialogu międzykulturowego*, red. Leszek Korporowicz, Paweł Plichta. Kraków: Biblioteka Jagiellońska, 2016.
- Ożóg, Kazimierz. *Intelektualiści w służbie Królestwa Polskiego w latach 1306–1382*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1995.
- Społeczeństwo informacyjne. Aspekty funkcjonalne i dysfunkcjonalne*, red. Lesław Haber, Marian Niezgodą. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2006.
- Szacki, Jerzy. *Tradycja*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 2011.
- Sztomka, Piotr. *Socjologia zmian społecznych*. Kraków: Wydawnictwo Znak, 2005.
- Ścigaj, Paweł. *Tożsamość narodowa. Zarys problematyki*. Kraków: Księgarnia Akademicka, 2012).
- Vertovec Steven, *Transnarodowość*, przeł. Izabela Kołbon. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2012.
- Woroniecki, Jacek OP. *Katolicka etyka wychowawcza*, Lublin: Redakcja Wydawnictw KUL, 1986.
- Zdrowie psychiczne a wartości ludzkie*, red. Kazimierz Dąbrowski. Warszawa: Polskie Towarzystwo Higieny, 1974.
- Znanięcki, Florian. *Ludzie terażniejsi a cywilizacja przyszłości*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1974.